

УДК 331.215.4(477)

Світлана Задорожна

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

Светлана Задорожная

СТРАТЕГИИ ПРЕОДОЛЕНИЯ БЕДНОСТИ В УКРАИНЕ

Svitlana Zadorozhna

STRATEGIES OF POVERTY OVERCOMING IN UKRAINE

Досліджено теоретичні питання сутності бідності, механізми її формування та подолання, стан рівня життя в Україні та тенденції його падіння, визначено критерії оцінювання та чинники поглиблення бідності в Україні, розкрито зміст державних Стратегій подолання бідності та розроблено пропозиції щодо зниження темпів падіння життєвого рівня українців.

Ключові слова: рівень життя, якість життя, бідність, критерії бідності, злиденність, соціальне відчуження, стратегії.

Рис.: 2. Табл.: 4. Бібл.: 9.

Исследованы теоретические вопросы сущности бедности, механизмы ее формирования и преодоления, состояние уровня жизни населения в Украине и тенденции его снижения, определены критерии оценки и факторы углубления бедности в Украине, раскрыто содержание государственных стратегий по преодолению бедности, разработаны предложения по снижению темпов падения жизненного уровня украинцев.

Ключевые слова: уровень жизни, качество жизни, бедность, критерии бедности, нищета, социальное отторжение, стратегии.

Рис.: 2. Табл.: 4. Библ.: 9.

The theoretical issues of poverty essence, mechanisms of its forming and overcoming, state of standard of living of population in Ukraine and tendencies of its decline, the criteria of estimation and factors of poverty deepening in Ukraine, maintenance of state strategies on poverty overcoming is exposed, ideas on improving of standard of living of the Ukrainians are suggested.

Key words: standard of living, quality of life, poverty, criteria of poverty, misery, social rejection, strategies.

Fig.: 2. Tabl.: 4. Bibl.: 9.

JEL Classification: I32

Постановка проблеми. Однією із найважливіших функцій будь-якої держави є забезпечення високої якості життя її населення та справедливий розподіл доходів, що обумовлюються значними складнощами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Тому бідність населення є глобальним суспільним явищем, яке супроводжує людську цивілізацію протягом всього існування. Але масштаби, форми, структура та тенденції бідності різняться в кожній країні і залежать від її ресурсного забезпечення, географічного положення, природно-кліматичних умов, політичної стабільності, наявності прогресивної еліти, але найбільше – від обраної економічної моделі економічного розвитку та ефективності механізмів державного регулювання.

Проблема нерівності між бідними і багатими залишається актуальною і на сучасному етапі цивілізаційного розвитку, оскільки багатовимірною бідність, зниження рівня добробуту і можливостей вибору негативно впливають на людське існування. Так, сьогодні приблизно 80 % населення світу має в розпорядженні лише 6 % світового багатства, а один відсоток найзаможніших володіє більш ніж половиною світового багатства. Середній дохід у 20 найбільш багатих країнах у 37 разів перевищує середні доходи в 20 найбідніших і за останні 40 років цей розрив подвоївся [3, с. 5].

Усвідомлення глобальності цієї проблеми обумовили спільні дії міжнародних інституцій та національних урядів для її вирішення або зменшення. Це має позитивні наслідки, оскільки призвело до зменшення бідності на 1,7 % кожного року з 1990 р. до 1998 р., але глибоку бідність побороти не вдається. За даними Світового банку в 2000 р. на планеті 2,8 млрд населення планети живе менше, ніж на 2,0 \$ на день та 1,2 млрд – на 1,0 \$ в день, 44 % з яких проживає у південній Азії. Якщо у багатих країнах недоїдають 5 % дітей до 5 років, то у бідних – 50 % [4, с. 3].

На сьогодні у світі за межею бідності (мають менше 1,25 \$ на день) продовжує жити 1,1 млрд осіб, що продовжує турбувати прогресивну світову спільноту, яка об'єдну-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ється для вирішення цієї болючої глобальної проблеми, а підвищення цього порогу до 1,9 \$ США збільшить їх чисельність ще на декілька мільйонів осіб. Тільки в Україні прогнозується їх зростання до семи мільйонів осіб. Тому однією із цілей третього тисячоліття визначено зменшення частки людей, що живе в умовах крайньої бідності через низькі доходи, а саме – менше ніж 1,0 \$ на день. Перед світовими лідерами та міжнародними інституціями поставлене реальне завдання щодо зменшення частки бідного населення з 16 до 3% (на один мільярд в абсолютному значенні) до 2030 року [4].

Згідно з прогнозами Світового банку чисельність осіб, що знаходяться за межею бідності, зменшиться у 2016 р. до 702 млн осіб (9,6 % населення світу), більшість з яких проживає в азіатських регіонах та країнах Африки на південь від Сахари. Це ґрунтується на позитивній тенденції зменшення бідності – від 29 % населення світу у 1999 р. до 13% у 2012 р. [4]. Позитивний прогноз ґрунтується на активному економічному зростанні країн, що розвиваються, та інвестиції в людський розвиток у країнах світу. Наприклад, Китай з 2013 р. інвестував у країни Екваторіальної Африки більше 10 трлн доларів, що значно перевищує вкладення міжнародних донорів, а багато азіатських країн суттєво наростили свій економічний потенціал.

Спостерігається і певний прогрес у зменшенні бідності за останні 25 років у країнах, що розвиваються, – бідність у них знизилася більше ніж на дві третини, а чисельність злиденних скоротилася із 1,9 млрд до 836 млн. Наприклад, у Китаї завдяки ефективній політиці економічного розвитку за період 1981–2010 рр. зменшилась чисельність злиденних на 680 млн осіб, а частка найбідніших – з 84 до 10 %. Але проблема бідності у світі залишається актуальною для вирішення і сьогодні, оскільки більше 70 % людей живуть менше ніж на 10 дол. США на добу, що свідчить про глобальний характер цього явища. Навіть розвинуті країни світу не здатні подолати бідність тільки економічними заходами, що обумовлює розроблення і застосування ними нових та більш ефективних загальнодержавних інструментів для подолання бідності [3, с. 7].

Проблеми бідності та шляхи її подолання гостро стоять на питанні денному і в Україні протягом останніх 25 років. Причиною бідності та значного майнового розшарування українців стали несистемні реформи суспільного життя при переході на засади ринкової економіки та демократизації як суспільно-політичних, так і економічних інститутів. Ці процеси радикально змінили складові якості життя населення, а саме: структуру і джерела доходів, майнові характеристики домогосподарств, споживчу поведінку, мобільність населення, умови проживання та призвели до зубожіння і значного майнового розшарування населення.

На сьогодні в Україні за даними Світового банку за межею бідності знаходиться близько 80 % населення і процес зубожіння продовжується у зв'язку із військовою агресією Росії, політичною нестабільністю, різким падінням економіки, підвищенням тарифів на ЖКП, спекулюванні на вимогах МВФ, корупцією. Перед владним істеблішментом стоїть реальне завдання – подолання паралічу розвитку країни, впровадження соціальних інновацій та формування інститутів, що адекватні сучасним викликам цивілізаційного розвитку в затяжній фазі турбулентності.

На сьогодні питанню подолання бідності населення в Україні, методикам її оцінювання та розкриттю механізмів формування суспільства справедливого розподілу присвячено багато робіт науковців, але вибір ефективних стратегій на основі економічного зростання як пріоритетного завдання державного управління в умовах динамічних змін, децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування залишається актуальним і потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Першовідкривачами механізмів розвитку держав та їх багатства були представники різних економічних шкіл: Г. Кері (класи-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

чна політекономія), А. Серра (пізній меркантилізм) та Ф. Ліст (історична школа), які протиставляли своє бачення багатства народів А. Сміту та Д. Рікардо. Розкриття механізмів формування нерівності та шляхів зменшення їх негативної дії є актуальним для більшості сучасних вчених та економістів світу, багато яких за свої розробки в цій сфері отримали Нобелівські премії: Дж. Р. Хікс та К. Ерроу (1972) – за внесок до теорій рівноваги та добробуту, Г. Мюрдель та Ф. Хайек (1974) – за глибинний аналіз взаємозалежності економічних, соціальних та інституціональних явищ, А. Сен (1998) – за внесок в економіку добробуту, Е. Дітон (2015) – за аналіз проблем споживання, бідності та соціального забезпечення.

Механізми нерівності розкриває французький економіст Т. Пікетті, про нищівний вплив часті грошової допомоги бідним країнам з боку багатих держав вказує екголовний економіст МВФ К. Рогофф, про порочне коло злиденності та маргіналізацію населення – Г. Зінгер та Р. Пребиш, В. Зорберт, Х. Лейбенстайн, Р. Нуркс, Б. Кналл. Розкриває дію чинників бідності та багатства на базі історичного підходу – Е. Райнерт, формування добробуту для всіх – Л. Ерхард, роль державного управління в розподілі суспільних благ та відповідних державних програм – Д. Стігліц та інші.

Проблема бідності в Україні знайшла своє відображення у роботах провідних українських учених В. Антонюка, В. Ворони, А. Гальчинського, С. Корабліна, А. Колота, В. Куценко, Т. Кір'ян, Е. Лібанової, О. Макарової, В. Мандибури, С. Полякова, Ю. Саєнко, Л. Черенько, Т. Унковської та російських науковців Б. Генкіна, С. Дятлова, А. Егоршина, Р. Нуреєва, Р. Колосової тощо.

Мета статті Головна мета роботи полягає у дослідженні сутності бідності як складного соціально-економічного явища, розкритті механізмів її формування та моделей економічного розвитку, які призводять до бідності або багатства населення, оцінюванні наявних стратегій, що вирішують цю проблему і визначенні основних стратегій її подолання в Україні у найближчій перспективі в умовах реалізації комплексних реформ, тривалої військової агресії Росії та системної кризи у країні.

Виклад основного матеріалу. Бідність є однією з найбільш актуальних проблем сучасності, від якої страждає значна частина населення планети. Вона суттєво обмежує можливості людського розвитку, породжує масштабні соціальні та політичні конфлікти, становить загрозу єдності суспільств та національній безпеці країн. Бідність визначається станом, коли частина населення не спроможна задовольнити свої реальні потреби і залежить від багатьох різноманітних та взаємопов'язаних причин, а саме: економічних, медичних, демографічних, освітньо-кваліфікаційних, політичних, регіонально-географічних та культурних, зміст яких представлено на рис. 1. Фахівці ООН визначають чотири основні прояви бідності: коротке життя; низька професійно-освітня підготовка; позбавлення економічної бази нормального життя – чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування та вилучення із суспільного життя.

Бідність унеможливує підтримку способу життя, притаманного конкретному суспільству в конкретний період часу, через нестачу коштів. Бідні верстви населення позбавлені благ не з власної волі і не мають належних умов життя, якісного харчування, здоров'я (у зв'язку з неможливістю отримувати якісні медичні послуги), займатися спортом, проводити цікаво відпочинок, подорожувати, отримувати необхідну освіту, розвиватися та брати активну участь у суспільному житті). Тобто рівень споживання бідних не відповідає ні фізіологічним, ні соціальним, ні культурним нормативам. Бідність породжує страх і невпевненість у своїх можливостях, захисту себе і близьких, уразливість та неможливість планувати майбутнє.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<p>Економічні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - безробіття; - низька заробітна плата; - низька продуктивність праці; - неконкурентоспроможність галузей; - неефективна податкова система 	Ч И Н И К И Б І Д Н О С Т І	<p>Регіонально-географічні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - нерівномірний розвиток регіонів; - географічне розміщення (близькість до кордонів з країнами ЄС та РФ); - кліматична диференціація
<p>Демографічні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - неповні сім'ї; - біженці; - вимушені переселенці; - багатодітність; - самотні люди пенсійного віку; - статеві-віковий дисбаланс населення 		<p>Медичні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - інвалідність; - старість; - високий рівень захворюваності; - низька якість медичного обслуговування; - висока вартість ліків; - нерозвиненість відповідної інфраструктури у сільській місцевості та малих поселеннях
<p>Соціальні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - низький рівень соціальних гарантій; - несправедливий розподіл соціальних гарантій; - низький рівень адресних допомог; - низька обізнаність людей щодо власних соціальних прав і гарантій 		<p>Освітньо-кваліфікаційні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - низький рівень освіти; - недостатня професійна підготовка; - невідповідність рівня кваліфікації вимогам ринку праці; - низька конкурентоспроможність робочої сили
<p>Політичні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - конфлікт еліт; - корупція; - низька незалежність гілок влади; - військові конфлікти та агресія; - вимушена міграція 		<p>Культурологічні:</p> <ul style="list-style-type: none"> - недостатній рівень розвитку культури; - відсутність відповідної інфраструктури; - високий рівень ментальної бідності; - споживацькі настрої; - патерналізм

Рис. 1. Групи чинників бідності в Україні

Джерело: згруповано автором.

Розрізняють об'єктивну та суб'єктивну; абсолютну та відносну, тимчасову та хронічну (застійну) бідність. Різниця між об'єктивною і суб'єктивною бідністю полягає в тому, що перша визначається державою на основі прийнятих у країні критеріїв доходу, а друга – ґрунтується на особистісній самооцінці та формує суспільну свідомість і поведінку. Абсолютна бідність диференціюється залежно від рівня розвитку суспільства кожної країни і має чіткі критерії мінімуму споживання, а відносна бідність – середнім рівнем споживання по країні [4, с. 5]. Види, зміст та критерії оцінювання бідності представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Види, зміст та критерії бідності населення

Види бідності	Зміст	Особливості
1	2	3
Об'єктивна бідність	Державою визначається рівень бідності у країні на основі її реальних бюджетних можливостей щодо надання допомоги та доступу до певних матеріальних, соціальних і духовних благ	
Суб'єктивна бідність	Визначається на рівні особистісної самооцінки і формує суспільну свідомість і поведінку	Маргіналізує населення, формує стійкі споживацько-утриманські настрої окремих верств населення та неконструктивну поведінку, знижує мотивацію до активного пошуку додаткових заробітків
Абсолютна бідність (нормативна)	Рівень споживання, встановлений державою, що визначається: а) прожитковим мінімумом; б) вартістю продуктового кошика; в) енергетичною цінністю добового раціону споживання; г) стандартами ООН для країн Центральної та Східної Європи	Межа бідності для різних країн (добове споживання за паритетом купівельної спроможності): • Африка – 1,07 дол. США; • країни Карибського басейну – 2,15 дол. США; • країни Центральної і Східної Європи та СНД – 4,3 дол. США; • країни розвинутої економіки – 14,77 дол. США (межа бідності в США); • Україна – 5 дол. США

Закінчення табл. 1

1	2	3
Відносна бідність	Нездатність забезпечення пристойного рівня життя для цього суспільства. Бідними є особи, чий дохід не перевищує певного відсотка від середньодушового доходу у країні і визначається: а) за фіксованою часткою середньодушових доходів (витрат) у країні; б) за вартістю реального мінімуму споживання, який розраховується виходячи із фактичної вартості харчування найбіднішого населення країни (20 % загальної чисельності)	Масштаби відносної бідності залежать здебільшого не від рівня життя, а від ступеня майнового розшарування населення. Межа бідності у світовій практиці визначається на рівні 35–50 % медіанного доходу. Межа бідності в Україні визначена за відносним критерієм 75 % медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат. Межа крайньої бідності – за відносним критерієм 60 % медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат та адаптована до критерію Європейського Союзу

Джерело: згруповано автором за [2, с. 377–380; 5].

За часовим горизонтом виокремлюють такі моделі бідності для країни, як: традиційна тотальна (перебування країни в тотальній бідності у довготривалому періоді – 50–100 років і більше); раптова тотальна бідність, коли стабільна економічно розвинена країна з багатими ресурсами, техніко-технологічним та інтелектуальним потенціалом раптово стає тотально бідною та тимчасова масштабна бідність (короткотермінова бідність у країнах, що розвиваються). Щодо окремої людини або домогосподарства, то в цьому вимірі вирізняють: тимчасову (одномоментне зниження рівня життя внаслідок природних катаклізмів, форс-мажорних обставин, трансформаційних або політичних змін); застійну бідність (неможливість для родини чи людини самостійно подолати бідність) та хронічну («спадкоємна» бідність).

Згідно з міжнародними стандартами визначають такі види бідності:

- ендемічна – масова бідність, обумовлена недостатніми масштабами розвитку економіки, що не дозволяє забезпечити нормальний рівень життя населення країни. Визначається агрегованими показниками виробництва ВВП на душу населення, рівнем кінцевого споживання домогосподарств, смертністю немовлят і низькою довготривалістю життя. У розвинутих країнах проявляється в період економічного спаду і має епізодичний характер, а у країнах, що розвиваються, визначається як рівень доходів (витрат) більше 50 % населення країни, які знаходяться нижче межі бідності.

- локальна – бідність окремих соціально-демографічних груп населення, деяких географічних районів та окремих домогосподарств або осіб;

- хронічна – стан, за якого однакові верстви населення, географічні райони, окремі домогосподарства або особи знаходяться за межею бідності більше одного року;

- епізодична – бідність, що має одноразовий характер у короткостроковому періоді (затримка виплати заробітних плат) [9, с. 263].

В арсеналі міжнародних інституцій та науковій практиці існує декілька методів визначення бідності:

- статистичний – як бідні розглядаються або 10–20 % населення із загального ряду його розподілу за розміром душевих доходів, або частина цього ряду;

- нормативний – визначає бідних за нормами харчування та інших стандартів мінімального споживчого набору (споживчого кошика);

- метод поневірянь – розрахунок недоспоживання найважливіших продуктів і товарів, або метод задоволеності найважливіших життєвих потреб (частка витрат на харчування, визначення енергетичної цінності продуктів харчування);

- стратифікаційний – визначає бідні верстви населення, що апіорі обмежені у можливості самозабезпечення (люди похилого віку, інваліди, члени неповних та багатодітних сімей, діти-сиріти, безробітні, безхатьки, іммігранти тощо);

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

– антропологічний – визначає групи населення залежно від специфічних факторів, які мають структуроутворюючий вплив на їхній рівень життя (земля, житло, освіта, здоров'я, домашнє господарство і натуралізація доходів);

– евристичний – встановлює рівень добробуту життя населення на основі оцінок суспільної думки або з позицій самого респондента;

– економічний – визначає категорію бідних через ресурсні можливості держави, що спрямовуються на підтримку їхньої матеріальної забезпеченості [9, с. 264].

У світі немає єдиного стандарту бідності та методики її визначення, а тому кожна країна має свої критеріальні бази. Так, абсолютні критерії бідності доцільні під час вивчення тенденцій падіння (зростання) життєвого рівня населення, але вони недоцільні під час розроблення конкретних заходів соціальної політики країни. На відміну від абсолютної бідності, що фіксує лише мінімальний рівень життя (лінію бідності) через визначення мінімальних фізіологічних потреб людини (їжа, одяг, житло, освіта), відносна бідність (вимірюється із 70-х років ХХ ст.) свідчить про неможливість жити відповідно до стандартів споживання більшості населення країни.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) розробила міжнародні стандарти добового раціону харчового споживання для встановлення критеріїв бідності та злиденності. В першому випадку добовий раціон споживання знаходиться на рівні нижчому за 2100 ккал на добу, в другому – менше ніж 80 % попереднього значення (1680 ккал на добу). Але цей підхід не дозволяє визначити зниження якості харчування, оскільки не враховує високу вірогідність споживання незаможними верствами населення дешевих неякісних продуктів харчування.

Наступним критерієм бідності є визначення вартості реального мінімуму споживання, виходячи із фактичної вартості харчування найбідніших 20 % (або 30 %) населення країни, яка становить 70% реального мінімального споживчого бюджету, включаючи субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, твердого палива та скрапленого газу. Для більш якісного аналізу рівня бідності населення використовують критерій частки витрат на харчування у загальній структурі витрат населення, порогом якого є 60 %. У разі зростання частки витрат на харчування відбувається змушене нехтування значної частини обов'язкових платежів. Так, у січні 2016 р. в Україні заборгованість населення за послуги ЖКГ становила 10,77 млрд грн, що більше на 22 % у порівнянні із груднем 2015 р., попри те, що 5,6 млн українським сім'ям були надані субсидії.

Найбільш повну та багатопланову методику виміру бідності запропоновано фахівцями Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) за допомогою визначення індексу людського розвитку, що агрегує три основні показники: тривалість життя, рівень освіченості дорослого населення і середній період навчання та наявність ресурсів для гідного життя (ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності). На цій методологічній основі розробляються й індекси людського розвитку окремих країн та їх порівняння [6]. Наприклад, в Україні розраховуються регіональні індекси людського розвитку, що показують стан рівня людського розвитку окремих областей країни за 10 критеріями.

Необхідність більш комплексного підходу до вимірювання бідності у практиці державного управління обумовило розроблення Програмою Розвитку ООН у 2010 році методики розрахунку індексу багатовимірної бідності (ІББ). Індекс було введено для визначення багатовимірних депривацій (уражень) у тих самих домогосподарствах щодо освіти, здоров'я та рівня життя. Методологія індексу багатовимірної бідності враховує концепцію соціального залучення/відчуження, охоплюючи одночасно відчуження з економічного, соціального та суспільного життя. *Програма стала важливим стратегічним документом, але необхідно визначити її погану структурованість, декларатив-*

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ність, застосування застарілих підходів, безліч показників (що властиво моніторингу) та не врахування всіх аспектів багатомірної бідності.

В Україні бідність набула гострого характеру з моменту отримання державної незалежності та початку системної трансформації на початку 90-х років ХХ ст. Невідповідна ринковим вимогам компетентність державних службовців та керівників підприємств обумовлює сліпе слідування настановам міжнародних організацій та політиків економічно розвинутих країн, прийняття пропозицій представників великого міжнародного бізнесу, які переслідували лише власні інтереси, на тлі дитячого захоплення ліберальними ідеями політичної української еліти, що призвело до неспроможності розробити та втілити в життя виважену стратегію реформування та перебудову всіх сфер суспільного життя в Україні. Це підтверджує динаміка змін рівня бідності в Україні, розрахованої ПРООН на основі бази даних POCALNET, що представлено на рис. 2.

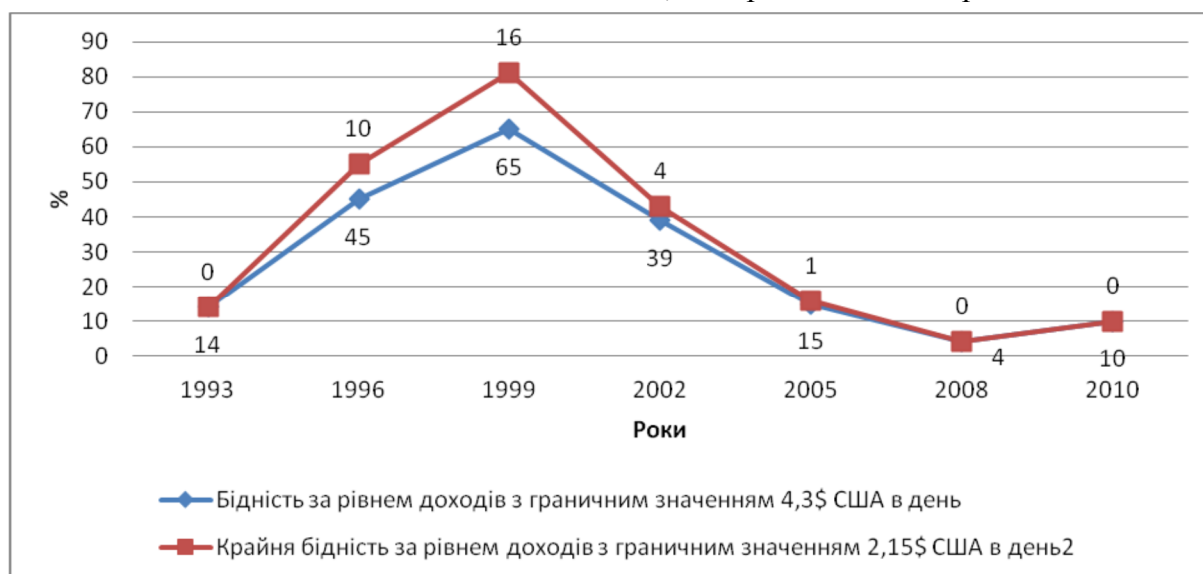

Рис. 2. Динаміка змін бідності та крайньої бідності в Україні, 1993–2015 рр.

Джерело: [7, с. 13–14].

У пореформеній Україні настає різке розшарування населення за рівнем доходів, яке продовжувалося до 1993 р., але з 2001 р. відбувається поступове зниження рівня абсолютної бідності до настання світової економічної кризи та системної кризи у країні у 2008–2009 рр., а от показники відносної бідності та профілі бідності практично залишаються незмінними. Подальший економічний спад з 2011 р. негативно впливає на рівень життя населення, звужує споживчі можливості значної частки населення та спричинює гострий дефіцит поточних ресурсів домогосподарств. Революція гідності в 2013 р., зміна політичної еліти, анексія АР Криму, активні бойові дії на Донбасі та окупація його значної території ще більше поглиблюють економічну та соціальну кризи в Україні, що призвело до погіршення рівня добробуту більшості українців та обумовило появу нових видів бідності (біженців, внутрішньо переміщених осіб).

Разом з цим відсутність дієвих реформ, корупція, політична криза та падіння цін на глобальному ринку на сировинні товари в 2015 р. спричинили різке падіння економіки країни на 10 %, зниження ВВП за останні два роки на 18 % та девальвацію гривні на 66 %. Це негативно вплинуло на рівень як трудових, так і нетрудових доходів населення, призвівши до підвищення рівня бідності населення тільки за один рік на 75 % (з 3,3 % у 2014 році до 5,8 % у 2015 році) та помірної бідності (відповідно з 15,2 до 22,2 %). Зубожіння населення спричинило й активне використання раніше накопичених коштів та призвело до відсутності приросту заощаджень.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Загострює проблему бідності погіршення стану ринку праці, особливо в регіонах з великим скупченням вимушено переміщених осіб. Так, рівень безробіття наприкінці 2015 року становив 9,5 %, кожен п'ятий безробітний перебував у стані незайнятості більш як 12 місяців, а кожний третій є чиновником або бюджетником. Найвищий рівень безробіття традиційно характерний для наймолодших вікових груп: 15–24 роки (21,8%) та 25–29 років (10,8 %). Негативним проявом є високий рівень бідності серед працюючих осіб – 18,8 % за рахунок недосконалої системи оплати праці. Саме низька заробітна плата не дозволяє батькам повноцінно утримувати дітей (у сім'ях з дітьми, в яких обоє батьків працюють, рівень бідності становить 17,9 %), а гендерні диспропорції в оплаті праці поглиблюють цю негативну ситуацію (заробітна плата чоловіків перевищує заробітну плату жінок на 33,5 %).

Спостерігається і зниження реальної заробітної плати на кінець 2015 року на 13 % у порівнянні з минулим роком, а через низьку частку доходів від підприємницької та індивідуальної діяльності в бюджетах сімей (5,5 % сукупних ресурсів домогосподарств) відсутня можливість отримання гідного забезпечення. Дані Держкомстату України стосовно структури доходів і витрат населення свідчать про збідніння українців за останні два роки, що представлено в табл. 2 та табл. 3. Масштаб тіньових доходів, які, за різними оцінками експертів, на сьогодні становлять від 40–60 %, що певною мірою згладжує гостроту ситуації з бідністю населення. В 2015 р. дохід кожного українця офіційно становив 31 082 грн, що на 4300 грн більше, ніж у попередньому році. Це номінально збільшило доходи населення на 15 %, але зростання цін на продукти та комунальні послуги обумовили його збідніння на 22,2 %, при зростанні витрат на 16,9 %.

Таблиця 2

Структура сукупних ресурсів

Сукупні ресурси*	Роки			
	2000	2010	2013	2014
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	422,9	3481,0	4470,5	4563,3
Структура сукупних ресурсів домогосподарств:	Відсотки			
Грошові доходи	68,1	89,1	90,8	91,2
оплата праці	37,1	47,6	50,6	48,8
доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	2,4	6,1	4,1	5,2
доходи від продажу сільськогосподарської продукції	5,3	3,4	2,8	3,2
пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	15,9	25,8	27,1	27,0
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	17,1	5,0	3,9	4,6
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	2,9	0,6	0,4	0,4

Примітка: * - без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя.

Джерело: Державна служба статистики України/ <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Таблиця 3

Структура сукупних витрат

Сукупні витрати*	Роки			
	2000	2010	2013	2014
1	2	3	4	5
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	541,3	3072,7	3814,0	4048,9
Структура сукупних витрат домогосподарств	Відсотки			
Споживчі сукупні витрати	93,3	90,0	90,3	91,6
продукти харчування та безалкогольні напої	64,0	51,4	50,1	51,9
алкогольні напої, тютюнові вироби	3,0	2,6	3,5	3,4
непродовольчі товари та послуги	26,3	36,0	36,7	36,3

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Закінчення табл. 3

1	2	3	4	5
у тому числі:				
одяг і взуття	-	5,9	6,0	6,0
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	-	10,9	9,5	9,4
охорона здоров'я	-	2,5	3,4	3,6
транспорт	-	3,4	4,3	4,3
зв'язок	-	2,6	2,8	2,8
відпочинок і культура	-	2,4	2,1	1,8
освіта	-	1,3	1,2	1,1
Неспоживчі сукупні витрати	6,7	10,0	9,7	8,4

Примітка: * - без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя.

Джерело: Державна служба статистики України/ <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Хоча сукупні ресурси в середньому на одне господарство за місяць номінально зростають, але структурно наявні незначні зміни. Так, частка оплати праці зменшилась на 1,8 %, а інші показники зросли, крім безготівкових пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива (0,4 %). У 2015 та 2016 роках останній показник може збільшитися, оскільки у зв'язку із підвищенням цін на комунальні тарифи уряд країни виділив значні кошти, відповідно: 24,5 млрд грн та 40,3 млрд грн. У середньому близько 40% всіх доходів населення складають пільги та допомоги, а частка держави залишається надмірною – 47,8 % ВВП.

Структура сукупних витрат у середньому за місяць на одне домогосподарство в 2014 р. принципово не змінилася, хоча спостерігається збільшення частки витрат на продукти харчування, охорону здоров'я, освіти та неспоживчі сукупні витрати, що свідчить про подальший процес збідніння населення. Так, у 2015 р. українці витратили на купівлю товарів та послуг 89,8 % доходів, основним джерелом яких стала заробітна плата (39 %) та соціальна допомога (37,8 %). Значна інфляція в 2014 та 2015 роках (відповідно 25 і 43 %) обумовили падіння реальних доходів українців майже на 50 % і зростання частки соціальної допомоги. Таким чином, за межею відносної бідності за витратами у 2015 р. перебувало 23,8 % населення.

Традиційно високий рівень бідності притаманний особам пенсійного віку – 21,7 %, внаслідок низького рівня пенсійного забезпечення, а відсутність умов для задоволення їх особливих потреб обумовлює перебування значної частини пенсіонерів поза межами суспільної інтеграції та низького рівня залучення до усіх сфер суспільного життя. Найбільш уразливими є діти та сім'ї з дітьми, рівень бідності яких знаходиться на рівні 30 %, а у багатодітних сім'ях – 50,8 %. Незадовільний стан речей щодо людей з обмеженими можливостями, із 2,6 млн осіб тільки 7,7 % отримали реабілітаційну допомогу, що порушує їх права.

Збройний конфлікт на Донбасі негативно вплинув на рівень добробуту населення, на соціальні та економічні умови розвитку і соціальну структуру країни, оскільки це сформувало нові вразливі групи населення. Так, 5,2 млн осіб проживали в регіонах, постраждалих від конфлікту на сході, з яких до 4 млн безпосередньо постраждали від конфлікту, близько 15 тис. – поранені, понад 1,7 млн осіб – зареєстровані як внутрішньо переміщені, а також близько 2 млн осіб емігрували з України за кордон.

Вищезазначені чинники та звужене демографічне відтворення людського потенціалу призводять до зменшення розмірів населених пунктів, що посилює ризики бідності. Так, рівень сільської бідності майже вдвічі перевищує цей показник у великих містах (29,7 % порівняно з 17,1 %), серед яких особливу групу ризику становлять сільські жінки. Також низький рівень розвитку інфраструктури в сільських поселеннях збільшує соціальне відчуження їх населення, що визначає специфіку бідності за умовами життя: 41,8 % осіб не

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

мають можливості отримати екстрену медичну допомогу, а понад 50 % домогосподарств не забезпечені елементарними побутовими зручностями у помешканнях.

Необхідно відзначити, що на державному рівні проблема бідності стояла на порядку денному з початку отримання незалежності Україною. Але несистемні реформи перехідного періоду в українському соціально-економічному та політичному просторі призвели до різкого падіння рівня життя населення, якості життя та зубожіння. Офіційно бідність була визнана у 2001 р. у «Стратегії подолання бідності», яка визначала основні напрями та етапи подолання цього складного соціально-економічного явища. Передувало цьому прийняття у 2000 р. «Цілей розвитку Тисячоліття» ООН, в яких пріоритет надавався подоланню бідності у всьому світі. Проте тільки 10 країн світу погодилися виділити 0,7 % ВВП на боротьбу з бідністю та досягнення сталого розвитку.

На цьому тлі в Україні в 2003 р. також були розроблені «Цілі розвитку Тисячоліття на період до 2015 р.», в яких значну увагу приділено подоланню бідності у країні. Для прискорення процесу подолання бідності приймається Комплексна програма забезпечення реалізації Стратегії подолання бідності (Постанова Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2001 р. № 1212), щорічно затверджуються плани заходів, спрямованих на зменшення бідності, розробляються та виконуються регіональні програми подолання бідності.

Аналіз результатів реалізації Стратегії показав його значущість, хоча і рівень відносної бідності залишився стабільним на рівні 27 %, у 2011 р. він становив 24,3 %, але менше ніж прогнозувалося (21,5 %). Позитивним є поступове підвищення межі бідності з 175 грн у 2001 р. до 944 грн у 2010 р. (майже в п'ять разів). Але оскільки Україні не вдалося подолати бідність, то для подальшого посилення цієї роботи видано Указ Президента України від 26.02.2010 р. № 274 «Про невідкладні заходи з подолання бідності», на виконання якого в серпні 2011 р. приймається «Цільова соціальна програма подолання та запобігання бідності на період до 2015 року». Програмою визначено такі напрями з вирішення проблем бідності:

- відновлення виробництва та стимулювання економічного зростання; сприяння зайнятості населення та розвиток ринку праці;
- удосконалення механізму оплати праці та соціального діалогу як основних чинників створення умов для гідної праці;
- розвиток системи соціального страхування;
- удосконалення пенсійної системи та подальше проведення пенсійної реформи;
- реформування системи соціального захисту;
- соціальна підтримка сімей, дітей та молоді;
- поліпшення медичного обслуговування громадян [5].

Програма стала важливим стратегічним документом, але необхідно визначити її погану структурованість, декларативність, застосування застарілих підходів, безліч показників (що властиво моніторингу) та не врахування всіх аспектів багатовимірної бідності.

Питання подолання бідності у світі залишається першочерговим і регламентуються Європейською соціальною хартією, а також Цілями сталого розвитку, що схвалені на Саміті ООН на період з 2015 до 2030 року. Тому відповідно до цього Кабінет Міністрів України своїм Розпорядженням від 10.03.2016 р. № 161-р схвалив «Стратегію подолання бідності», якою визначено механізми запобігання бідності та основні завдання з вирішення цієї проблеми на період до 2020 року на виконання Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом на 2014–2017 роки [7].

Забезпечення виконання системних заходів для вирішення проблем бідності реалізується завдяки запровадженню методики багатовимірного оцінювання бідності за відносними й абсолютними критеріями та проведення моніторингу показників бідності на ос-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

нові обстежень умов життя домогосподарств за методологією МОТ. У новій Стратегії подолання бідності закладено додаткові механізми та заходи для зменшення масштабів бідності, запобігання її поширення, удосконалення методології оцінювання та моніторингу. Реалізація Стратегії має відбуватися за такими чотирма основними напрямками:

1) розширення доступу до продуктивної зайнятості, сприяння зростанню доходів населення від зайнятості та виплат у системі державного соціального страхування для забезпечення умов гідної праці;

2) забезпечення доступу населення до послуг соціальної сфери незалежно від місця проживання, мінімізація ризиків соціального відчуження сільського населення;

3) мінімізація ризиків бідності та соціального відчуження найбільш вразливих категорій населення;

4) запобігання бідності та соціальному відчуженню серед внутрішньо переміщених осіб.

У результаті реалізації стратегії Уряд України прогнозує досягнення показників, що представлені в табл. 4. Досягнення цілей та реалізація Стратегії має ґрунтуватися на дотриманні принципів соціальної справедливості у розподілі суспільного багатства; проведення структурних економічних реформ завдяки ефективній структурній перебудові економіки; модернізації підприємств, інноваційного розвитку виробництва. Прийнята стратегія дуже містка і включає багато різних напрямків діяльності, тому потребує розроблення чітких механізмів реалізації та контролю за її виконанням, джерел фінансування в умовах децентралізації та підвищення ролі місцевого самоврядування і обов'язкового продовження після зміни владної еліти.

Таблиця 4

Прогнозні показники реалізації Стратегії

Показники	Роки	
	2018	2020
Рівень бідності за абсолютним критерієм для порівняння з міжнародними показниками (за методологією Світового банку), %	0,8	0,5
Рівень бідності за відносним критерієм (60 % медіанного рівня середньодушових еквівалентних доходів з використанням шкали еквівалентності Європейського Союзу: 1,0; 0,5; 0,3), %	6,6	6,5
Рівень бідності за абсолютним критерієм (витрати, нижчі від фактичного прожиткового мінімуму), %	23	15
у тому числі серед працюючих осіб, %	17	11
Рівень безробіття населення у віці 15–70 років за методологією МОТ, % економічно активного населення відповідного віку	9,2	9
Частка коштів (без урахування житлової субсидії), що доходять до 30 % найбіднішого населення у результаті виконання програм державної соціальної допомоги, %	43	47
Частка бідного населення (витрати, нижчі від фактичного прожиткового мінімуму), охопленого програмами соціальної підтримки (соціальні пільги, житлові субсидії, допомога на дітей, допомога малозабезпеченим сім'ям та інші види соціальної допомоги), %	61	65

Джерело: [7].

Висновки і пропозиції. Урядом України для подолання бідності зроблено багато кроків, хоча вони мали несистемний характер, але дозволили досягти певних позитивних результатів. Проте загострення соціально-економічної та політичної кризи, зовнішня агресія Росії, анексія АР Крим, руйнування інфраструктури на сході країни, падіння економіки, зростання інфляції, недостатній професійний рівень урядовців та системна корупція знівеливали попередні незначні досягнення, погіршили рівень життя населення та спричинили появу нових соціально відторгнених груп. Тому за Індексом людського розвитку Україна в 2014 р. посіла лише 81-е місце серед 186 країн світу, хоча ці показники раніше були вищими: в 2013 р. – 78-е, а в 2000 – 74-е [3, с. 30].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Україна володіє великим ресурсним потенціалом, що значною мірою стало її бідною, оскільки у зовнішній торгівлі постійно домінує ресурсна складова, а не продукція із високою добавленою вартістю, що не відповідає сучасним глобалізаційним викликам щодо якості робочої сили, продуктивності праці і конкурентоспроможності. За період незалежності економіка України деградує, населення скорочується (втрачено 10 млн осіб) і відбувається катастрофічне збідніння населення, а за останні три роки цей процес значно поглибився.

Для вирішення проблеми бідності Україні необхідно вирватися із її пастки, що являє собою спіраль кола вад: відсутність надійних прав власності – короткостроковість інвестицій – виведення капіталів за кордон – злиття бізнесу і влади – формування моделі консервації слабкої економіки – низькі доходи населення – стискання внутрішнього ринку – слабка економіка ..., яка неухильно звужується. Таким чином вадове коло бідності формується поєднанням трьох взаємопов'язаних джерел – домінуючої парадигми розуміння економічних процесів, проблем із правами власності та корупцією, відсутності правильного економічного курсу розвитку, що повною мірою притаманне Україні. Для того щоб вирватися із кола бідності, Україні необхідно відійти від стратегії паліативної економіки (полегшення страждань від бідності) та перейти на стратегію економічного розвитку на основі емуляції (використання позитивного досвіду розвинених країн), а не стратегії порівняльної переваги [8, с. 59].

Всі багаті країни світу, на думку Є. Райнерта та інших сучасних економістів, стали такими завдяки слідуванню рекомендацій досмітовських економістів під час вибору ними економічної політики, що ґрунтується на інноваційному розвитку високопродуктивного виробництва, захисті власних ринків і товаровиробників та значних інвестицій у людський капітал. Тому Україні необхідно переосмислити свою сучасну промислову політику і розробити важку для країни стратегію переходу на види економічної діяльності, що генерують високу зростаючу, а не спадаючу віддачу. Потребується і сильна політична воля та державницька гідність для відстоювання власних інтересів перед міжнародними інституціями, особливо в питаннях дотримання Вашингтонського консенсусу, який на початку перебудови запустив програму крайнього збідніння українців.

У цьому контексті виглядають дуже тривожними та непрофесійними рекомендації деяких закордонних консультантів щодо необхідності переорієнтації України на розвиток сільського господарства і його продукції як її значного експортного потенціалу. Ми погоджуємося з Е. Райнертом, що це, з високим ступенем вірогідності, здатне призвести до подальшого зубожіння населення, оскільки ще жодній країні світу без розвиненого, високоефективного та диверсифікованого промислового сектору економіки не вдалося підняти рівень життя (заробітні плати) селян через притаманну цій галузі спадаючу віддачу.

Важливим принципом під час розроблення стратегії боротьби з бідністю для влади має бути її базування на трудовій, а не на соціально-дотаційній основі з пріоритетом довгострокових програм розвитку національної економіки та забезпечення високого рівня зайнятості. Безперечно, це потребує формування ефективної підтримки соціально уразливих груп населення (людей літнього віку, інвалідів, сімей з дітьми, внутрішньо переміщених осіб та біженців) та взяття на себе значних зобов'язань у сфері підвищення соціальних стандартів та посилення соціальної справедливості. Уряду необхідно залучати до цих програм громадянське суспільство та впроваджувати соціальні інновації.

Україні необхідна стратегія неоіндустріалізації із впровадженням різних видів високотехнологічної економічної діяльності (з високою добавленою вартістю та зростаючою віддачею), а не зосередження тільки на сировинних секторах економіки, особливо з використанням природних ресурсів. Такими мають бути промислові стратегії розвит-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ку обробної промисловості з висококонкурентними технологіями та високотехнологічних секторів інтелектуальних послуг шостого технологічного укладу. Саме такі стратегії здатні створити синергетичний ефект між різними економічними секторами за рахунок збільшення обсягів високотехнологічних виробництв, послуг та диверсифікації продукції [8, с. 37]. Але вигоди від вільної торгівлі у глобалізованому світі Україна може отримати лише за умови досягнення рівня розвитку розвинених країн, що потребує впровадження принципів неопротекціонізму.

Нова економічна політика потребує значних інвестицій для розроблення і впровадження інновацій, що обумовить розширення виробництва, зниження питомої ваги витрат на його додаткові фактори, підвищення продуктивності праці, збільшення реальних заробітних плат, розвитку якості робочої сили, підвищення конкурентоспроможності, зростання споживацького попиту та обсягу заощаджень населення. На цій основі сформується економічна стабільність, необхідна для збільшення доходів від податків та вкладень в державний сектор економіки. Це також створить фінансове підґрунтя для підвищення соціальних стандартів і гарантій (мінімальної заробітної плати та пенсії, реально необхідного прожиткового мінімуму, збалансованого споживацького кошика та ін.) і обумовить перехід до спіралі самоприскореного розвитку та зростання добробуту для всього населення України.

Список використаних джерел

1. *Бедность, неравенство и уязвимость в странах Европы и Центральной Азии с переходной и развивающейся экономикой* [Электронный ресурс] / авт.-сост.: Бен Слей, Елена Данилова-Кросс, Ясмينا Папа и др. ; Региональное бюро ПРООН по странам Европы и СНГ: Бюро ПРООН по поддержке политики и программ, 2014. – 60 с. – Режим доступа : [http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Poverty%20Inequality%20and%20Vulnerability%20\(Russian\).pdf](http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Poverty%20Inequality%20and%20Vulnerability%20(Russian).pdf).
2. *Доклад о мировом развитии 2000/2001 года: Борьба с бедностью. Обзор* [Электронный ресурс]. – Вашингтон : Международный банк реконструкции и развития, Всемирный банк. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2001.pdf>.
3. *Доклад о развитии человека 2010. Реальное богатство народов: пути к развитию человека* [Электронный ресурс] // ПРООН – Режим доступа : http://www.un.org/ru/development/hdr/2010/hdr_2010_complete.pdf.
4. *Доклад о человеческом развитии 2015 год: Труд во имя человеческого развития* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_ru.pdf.
5. *Лібанова Е. М. Доходи населення і соціальна політика* / Е. М. Лібанова // *Перехідна економіка*. – К. : Вища школа, 2003. – 591 с.
6. *Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року* [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 1057. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057_2011.
7. *Про схвалення Стратегії подолання бідності* [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 161-р. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd>.
8. *Райнерт Е. С. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними* / Е. С. Райнерт. – К. : Темпора, 2016. – 444 с.
9. *Сидорчук І. Б. Критерії бідності і показники її визначення* / І. Б. Сидорчук // *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Географія*. – 2009. – Т. 22 (61), № 2. – С. 260–271.

References

1. Ben Sleii, Elena Danilova-Kross, Yasmina Papa et. al. (2014). *Bednost, neravenstvo i uiazvимость v stranakh Evropy y Tsentralnoi Azii s perekhodnoi i razvivaiushcheisia ekonomykoi* [Poverty, inequality and vulnerability in Europe and Central Asia in transition and developing economies]. Retrieved from

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

[http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Poverty%20Inequality%20and%20Vulnerability%20\(Russian\).pdf](http://www.eurasia.undp.org/content/dam/rbec/docs/Poverty%20Inequality%20and%20Vulnerability%20(Russian).pdf).

2. *Doklad o myrovom razvytyy 2000/2001 hoda: Borba s bednostiu. Obzor [World Development Report 2000/2001]*. Retrieved from <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2001.pdf>.

3. *Doklad o razvytyy cheloveka 2010. Realnoe bohatstvo narodov: puty k razvytyiu cheloveka [Human Development Report 2010. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development]*. Retrieved from http://www.un.org/ru/development/hdr/2010/hdr_2010_complete.pdf.

4. *Doklad o chelovecheskom razvytyy 2015 hod: Trud vo ymia chelovecheskoho razvytyia [Human Development Report 2015: The work in the name of human development]*. Retrieved from http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr15_standalone_overview_ru.pdf.

5. Libanova, E.M. (2003). Dokhody naselennia i sotsialna polityka [Incomes of population and social policy]. *Perekhidna ekonomika – Transition economy*. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukrainian).

6. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy podolannia ta zapobihannia bidnosti na period do 2015 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 serpnia 2011 r. № 1057 [On approval of the National Programme for overcoming and preventing poverty for the period until 2015: Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine on August 31, 2011 № 1057]*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057_2011.

7. *Pro skhvalennia Stratehii podolannia bidnosti: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 bereznia 2016 r. № 161-r [On approval of the Poverty Reduction Strategy: Order of Cabinet of Ministers of Ukraine on March 16, 2016 № 161-p]*. Retrieved from <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd>.

8. Rainert, E.S. (2016). *Yak bahati krainy zabahatily... i chomu bidni krainy lyshaiutsia bidnymy [As better-rich countries ... and why poor countries remain poor]*. Kyiv: Tempora (in Ukrainian).

9. Sydorchuk, I.B. (2009). Kryterii bidnosti i pokaznyky yii vyznachennia [Criteria and indicators of poverty definition]. *Ucheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho. Serii: Heohrafiia – Scientific notes of Taurida National University. Vernadsky. Series: Geography*, Vol. 22 (61), no. 2, pp. 260–271 (in Ukrainian).

Задорожна Світлана Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Задорожная Светлана Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Zadorozhna Svitlana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management and government service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).